ISSN 2078-3744. Вісник Львів. ун-ту. Серія мех.-мат. 2020. Випуск 90. С. 5–19
Visnyk of the Lviv Univ. Series Mech. Math. 2020. Issue 90. P. 5–19
http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/mmf
doi: http://dx.doi.org/10.30970/vmm.2020.90.005-019

УДК 512.53

ПРО ОДНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ БІЦИКЛІЧНОГО МОНОЇДА

Олег ГУТІК, Микола МИХАЛЕНИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів
e-mails: oleg.gutik@lnu.edu.ua, ovgutik@yahoo.com,
myhalenychmc@gmail.com

Вводимо алгебричне розширення $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ біциклічного моноїда для довільної ω-замкненої сім'ї $\mathscr{F}$ підмножин в ω, які узагальнюють біциклічний моноїд, зліченну напівгрупу матричних одиниць і деякі інші комбінаторні інверсні напівгрупи. Доведено, що $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ є комбінаторною інверсною напівгрупою, а також описано відношення Ґріна, частковий природний порядок на напівгрупі $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ та її множину ідемпотентів. Також доведено критерії простоти, 0-простоти, біпростоти та 0-біпростоти напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$, а також коли $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ містить одиницю, ізоморфна біциклічному моноїду або зліченній напівгрупі матричних одиниць.

Ключові слова: напівгрупа, біциклічний моноїд, розширення.

1. Вступ

Ми користуватимемось термінологією з [5, 6, 12, 14]. Надалі у тексті множину невід'ємних цілих чисел позначатимемо через ω. Для довільного $k \in \omega$ позначимо $[k) = \{i \in \omega \colon i \geqslant k\}$.

Підмножина A в ω називається *індуктивною*, якщо з того, що $i \in A$ випливає, що $i+1 \in A$. Очевидно, що $\varnothing$ — індуктивна множина в ω, і непорожня підмножина $A \subseteq \omega$ є індуктивною тоді і лише тоді, коли $A = [k)$ для деякого $k \in \omega$.

Якщо S — напівгрупа, то її підмножина ідемпотентів позначається через $E(S)$. Напівгрупа S називається *інверсною*, якщо для довільного її елемента x існує єдиний елемент $x^{-1} \in S$ такий, що $xx^{-1}x = x$ та $x^{-1}xx^{-1} = x^{-1}$ [1, 14]. В інверсній напівгрупі S вище означений елемент x^{-1} називається *інверсним до* x. *В'язка* — це напівгрупа ідемпотентів, а *напівґратка* — це комутативна в'язка.

Якщо S — напівгрупа, то ми позначатимемо відношення Ґріна на S через $\mathscr{R}$, $\mathscr{L}$, $\mathscr{D}$, $\mathscr{H}$ і $\mathscr{J}$ (див. означення в [5, §2.1] або [10]). Напівгрупа S називається *простою*,

2020 Mathematics Subject Classification: 20M10, 20M15 якщо S не містить власних двобічних ідеалів, тобто S складається з одного $\mathscr{J}$-класу, і *біпростою*, якщо S складається з одного $\mathscr{D}$-класу.

Відношення еквівалентності $\mathfrak{K}$ на напівгрупі S називається *конгруенцією*, якщо для елементів a та b напівгрупи S з того, що виконується умова $(a,b)\in\mathfrak{K}$ випливає, що $(ca,cb),(ad,bd)\in\mathfrak{K}$, для довільних $c,d\in S$. Відношення $(a,b)\in\mathfrak{K}$ також будемо записувати $a\mathfrak{K}b$, і в цьому випадку будемо говорити, що *елементи a і b $\mathfrak{K}$-еквівалентні.*

Якщо S — напівгрупа, то на $E(S)$ визначено частковий порядок: $e\preccurlyeq f$ тоді і лише тоді, коли $ef=fe=e$. Так означений частковий порядок на $E(S)$ називається *природним.*

Означимо відношення $\preccurlyeq$ на інверсній напівгрупі S так: $s\preccurlyeq t$ тоді і лише тоді, коли $s=te$. для деякого ідемпотента $e\in S$. Так означений частковий порядок називається *природним частковим порядком* на інверсній напівгрупі S [1]. Очевидно, що звуження природного часткового порядку $\preccurlyeq$ на інверсній напівгрупі S на її в'язку $E(S)$ є природним частковим порядком на $E(S)$.

Нагадаємо (див. [5, §1.12], що *біциклічною напівгрупою* (або *біциклічним моноїдом*) $\mathscr{C}(p,q)$ називається напівгрупа з одиницею, породжена двоелементною множиною $\{p,q\}$ і визначена одним співвідношенням $pq=1$. Біциклічна напівгрупа відіграє важливу роль у теорії напівгруп. Зокрема, класична теорема О. Андерсена [2] стверджує, що (0-)проста напівгрупа з (ненульовим) ідемпотентом є цілком (0-)простою тоді і лише тоді, коли вона не містить ізоморфну копію біциклічного моноїда. Різні розширення біциклічного моноїда вводили раніше різні автори [7, 8, 9, 18]. Такими є, зокрема, конструкції Брука та Брука–Рейлі занурення напівгруп у прості та описання інверсних біпростих і 0-біпростих ω-напівгруп [4, 15, 17, 11].

Зауваження 1. Легко бачити, що біциклічний моноїд $\mathscr{C}(p,q)$ ізоморфний напівгрупі, заданій на множині $\boldsymbol{B}_\omega=\omega\times\omega$ з напівгруповою операцією

$$(i_1,j_1)\cdot(i_2,j_2)=(i_1+i_2-\min\{j_1,i_2\},j_1+j_2-\min\{j_1,i_2\})=$$
$$=\begin{cases}(i_1-j_1+i_2,j_2), & \text{якщо } j_1\leqslant i_2;\\ (i_1,j_1-i_2+j_2), & \text{якщо } j_1\geqslant i_2.\end{cases}$$

Ми вводимо алгебричні розширення $\boldsymbol{B}_\omega^{\mathscr{F}}$ біциклічного моноїда для довільної ω-замкненої сім'ї $\mathscr{F}$ підмножин в ω, які узагальнюють біциклічний моноїд, зліченну напівгрупу матричних одиниць і деякі інші комбінаторні інверсні напівгрупи. Доведено, що $\boldsymbol{B}_\omega^{\mathscr{F}}$ є комбінаторною інверсною напівгрупою, а також описано відношення Ґріна, частковий природний порядок на напівгрупі $\boldsymbol{B}_\omega^{\mathscr{F}}$ та її множину ідемпотентів. Також доведено критерії простоти, 0-простоти, біпростоти та 0-біпростоти напівгрупи $\boldsymbol{B}_\omega^{\mathscr{F}}$, а також коли $\boldsymbol{B}_\omega^{\mathscr{F}}$ містить одиницю, ізоморфна біциклічному моноїду або зліченній напівгрупі матричних одиниць.

2. Конструкція розширення $\boldsymbol{B}_\omega^{\mathscr{F}}$

Нехай $\mathscr{P}(\omega)$ — сім'я усіх підмножин ординалу ω. Для довільних $F\in\mathscr{P}(\omega)$ і $n,m\in\omega$ приймемо

$$n-m+F=\{n-m+k\colon k\in F\},\qquad \text{якщо } F\neq\varnothing$$

і $n-m+F=\varnothing$, якщо $F=\varnothing$.

Будемо говорити, що підсім'я $\mathscr{F} \subseteq \mathscr{P}(\omega)$ є *ω-замкненою*, якщо $F_1 \cap (-n+F_2) \in \mathscr{F}$ для довільних $n \in \omega$ і $F_1, F_2 \in \mathscr{F}$.

Нехай $\boldsymbol{B}_\omega$ — біциклічний моноїд і $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$. На множині $\boldsymbol{B}_\omega \times \mathscr{F}$ означимо бінарну операцію "$\cdot$" формулою

$$(i_1, j_1, F_1) \cdot (i_2, j_2, F_2) = \begin{cases} (i_1 - j_1 + i_2, j_2, (j_1 - i_2 + F_1) \cap F_2), & \text{якщо } j_1 \leqslant i_2; \\ (i_1, j_1 - i_2 + j_2, F_1 \cap (i_2 - j_1 + F_2)), & \text{якщо } j_1 \geqslant i_2. \end{cases}$$

Тоді отримуємо, що

$$\begin{aligned}
&((i_1, j_1, F_1) \cdot (i_2, j_2, F_2)) \cdot (i_3, j_3, F_3) = \\
&\qquad = \begin{cases} (i_1{-}j_1{+}i_2, j_2, (j_1{-}i_2{+}F_1) \cap F_2){\cdot}(i_3, j_3, F_3), & \text{якщо } j_1 \leqslant i_2; \\ (i_1, j_1{-}i_2{+}j_2, F_1 \cap (i_2{-}j_1{+}F_2)){\cdot}(i_3, j_3, F_3), & \text{якщо } j_1 \geqslant i_2 \end{cases} = \\
&\qquad = \begin{cases} (i_1{-}j_1{+}i_2{-}j_2{+}i_3, j_3, (j_2{-}i_3{+}((j_1{-}i_2{+}F_1) \cap F_2)) \cap F_3), \\ \qquad \text{якщо } j_1 \leqslant i_2 \text{ і } j_2 \leqslant i_3; \\ (i_1{-}j_1{+}i_2, j_2{-}i_3{+}j_3, (j_1{-}i_2{+}F_1) \cap F_2 \cap (i_3{-}j_2{+}F_3)), \\ \qquad \text{якщо } j_1 \leqslant i_2 \text{ і } j_2 \geqslant i_3; \\ (i_1{-}j_1{+}i_2{-}j_2{+}i_3, j_3, j_1{-}i_2{+}j_2{-}i_3{+}(F_1 \cap (i_2{-}j_1{+}F_2)) \cap F_3), \\ \qquad \text{якщо } j_1 \geqslant i_2 \text{ і } j_1{-}i_2{+}j_2 \leqslant i_3; \\ (i_1, j_1{-}i_2{+}j_2{-}i_3{+}j_3, (F_1 \cap (i_2{-}j_1{+}F_2)) \cap (j_3{-}j_1{+}i_2{-}j_2{+}F_3)), \\ \qquad \text{якщо } j_1 \geqslant i_2 \text{ і } j_1{-}i_2{+}j_2 \geqslant i_3 \end{cases} = \\
&\qquad = \begin{cases} (i_1{-}j_1{+}i_2{-}j_2{+}i_3, j_3, (j_2{-}i_3{+}j_1{-}i_2{+}F_1) \cap (j_2{-}i_3{+}F_2) \cap F_3), \\ \qquad \text{якщо } j_1 \leqslant i_2 \text{ і } j_2 \leqslant i_3; & (1_1) \\ (i_1{-}j_1{+}i_2, j_2{-}i_3{+}j_3, (j_1{-}i_2{+}F_1) \cap F_2 \cap (i_3{-}j_2{+}F_3)), \\ \qquad \text{якщо } j_1 \leqslant i_2 \text{ і } j_2 \geqslant i_3; & (2_1) \\ (i_1{-}j_1{+}i_2{-}j_2{+}i_3, j_3, (j_1{-}i_2{+}j_2{-}i_3{+}F_1) \cap (j_2{-}i_3{+}F_2) \cap F_3), \\ \qquad \text{якщо } j_1 \geqslant i_2 \text{ і } j_1{-}i_2{+}j_2 \leqslant i_3; & (3_1) \\ (i_1, j_1{-}i_2{+}j_2{-}i_3{+}j_3, F_1 \cap (i_2{-}j_1{+}F_2) \cap (j_3{-}j_1{+}i_2{-}j_2{+}F_3)), \\ \qquad \text{якщо } j_1 \geqslant i_2 \text{ і } j_1{-}i_2{+}j_2 \geqslant i_3 & (4_1) \end{cases}
\end{aligned}$$

і

$$\begin{aligned}
&(i_1, j_1, F_1) \cdot ((i_2, j_2, F_2) \cdot (i_3, j_3, F_3)) = \\
&\qquad = \begin{cases} (i_1, j_1, F_1){\cdot}(i_2{-}j_2{+}i_3, j_3, (j_2{-}i_3{+}F_2) \cap F_3), & \text{якщо } j_2 \leqslant i_3; \\ (i_1, j_1, F_1){\cdot}(i_2, j_2{-}i_3{+}j_3, F_2 \cap (i_3{-}j_2{+}F_3)), & \text{якщо } j_2 \geqslant i_3 \end{cases} = \\
&\qquad = \begin{cases} (i_1{-}j_1{+}i_2{-}j_2{+}i_3, j_3, (j_1{-}i_2{+}j_2{-}i_3{+}F_1) \cap (j_2{-}i_3{+}F_2) \cap F_3), \\ \qquad \text{якщо } j_2 \leqslant i_3 \text{ і } j_1 \leqslant i_2{-}j_2{+}i_3; \\ (i_1, j_1{-}i_2{+}j_2{-}i_3{+}j_3, F_1 \cap (i_2{-}j_2{+}i_3{-}j_1{+}((j_2{-}i_3{+}F_2) \cap F_3))), \\ \qquad \text{якщо } j_2 \leqslant i_3 \text{ і } j_1 \geqslant i_2{-}j_2{+}i_3; \\ (i_1{-}j_1{+}i_2, j_2{-}i_3{+}j_3, (j_1{-}j_2{+}i_3{-}j_3{+}F_1) \cap F_2 \cap (i_3{-}j_2{+}F_3)), \\ \qquad \text{якщо } j_2 \geqslant i_3 \text{ і } j_1 \leqslant i_2; \\ (i_1, j_1{-}i_2{+}j_2{-}i_3{+}j_3, F_1 \cap (i_2{-}j_1{+}(F_2 \cap (i_3{-}j_2{+}F_3)))), \\ \qquad \text{якщо } j_2 \geqslant i_3 \text{ і } j_1 \geqslant i_2; \end{cases} =
\end{aligned}$$

$$= \begin{cases} (i_1{-}j_1{+}i_2{-}j_2{+}i_3, j_3, (j_1{-}i_2{+}j_2{-}i_3{+}F_1) \cap (j_2{-}i_3{+}F_2) \cap F_3), \\ \qquad\qquad\qquad\text{якщо } j_2 \leqslant i_3 \text{ і } j_1 \leqslant i_2{-}j_2{+}i_3; & (1_2) \\ (i_1, j_1{-}i_2{+}j_2{-}i_3{+}j_3, F_1 \cap (i_2{-}j_1{+}F_2) \cap (i_2{-}j_2{+}i_3{-}j_1{+}F_3)), \\ \qquad\qquad\qquad\text{якщо } j_2 \leqslant i_3 \text{ і } j_1 \geqslant i_2{-}j_2{+}i_3; & (2_2) \\ (i_1{-}j_1{+}i_2, j_2{-}i_3{+}j_3, (j_1{-}j_2{+}i_3{-}j_3{+}F_1) \cap F_2 \cap (i_3{-}j_2{+}F_3)), \\ \qquad\qquad\qquad\text{якщо } j_2 \geqslant i_3 \text{ і } j_1 \leqslant i_2; & (3_2) \\ (i_1, j_1{-}i_2{+}j_2{-}i_3{+}j_3, F_1 \cap (i_2{-}j_1{+}F_2) \cap (i_2{-}j_1{+}i_3{-}j_2{+}F_3)), \\ \qquad\qquad\qquad\text{якщо } j_2 \geqslant i_3 \text{ і } j_1 \geqslant i_2. & (4_2) \end{cases}$$

Аналогічно, як і у випадку доведення асоціативності напівгрупової операції для біциклічного моноїда, маємо такі еквівалентності умов:

$$(1_1) \vee (3_1) \iff (1_2), \qquad (2_1) \iff (3_2), \qquad (4_1) \iff (2_2) \vee (4_2).$$

Отже, ми довели таке твердження.

Твердження 1. *Якщо сім'я $\mathscr{F} \subseteq \mathscr{P}(\omega)$ є ω-замкненою, то $(\boldsymbol{B}_\omega \times \mathscr{F}, \cdot)$ є напівгрупою.*

Припустимо, що ω-замкнена сім'я $\mathscr{F} \subseteq \mathscr{P}(\omega)$ містить порожню множину $\varnothing$, то з означення напівгрупової операції $(\boldsymbol{B}_\omega \times \mathscr{F}, \cdot)$ випливає, що множина $\boldsymbol{I} = \{(i,j,\varnothing) \colon i,j \in \omega\}$ є ідеалом напівгрупи $(\boldsymbol{B}_\omega \times \mathscr{F}, \cdot)$.

Означення 1. Для довільної ω-замкненої сім'ї $\mathscr{F} \subseteq \mathscr{P}(\omega)$ означимо

$$\boldsymbol{B}_\omega^{\mathscr{F}} = \begin{cases} (\boldsymbol{B}_\omega \times \mathscr{F}, \cdot)/\boldsymbol{I}, & \text{якщо } \varnothing \in \mathscr{F}; \\ (\boldsymbol{B}_\omega \times \mathscr{F}, \cdot), & \text{якщо } \varnothing \notin \mathscr{F}. \end{cases}$$

3. Алгебричні властивості напівгрупи $\boldsymbol{B}_\omega^{\mathscr{F}}$

Надалі ми вважатимемо, що $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$.

Твердження леми 1 очевидне.

Лема 1. *Напівгрупа $\boldsymbol{B}_\omega^{\mathscr{F}}$ містить нуль $\boldsymbol{0}$ тоді і лише тоді, коли $\varnothing \in \mathscr{F}$, причому нуль $\boldsymbol{0}$ є образом ідеала $\boldsymbol{I}$ при природному гомоморфізмі, породженому конгруенцією Ріса*

$$\mathfrak{C}_{\boldsymbol{I}} = \{(x,x) \colon x \in \boldsymbol{B}_\omega \times \mathscr{F}\} \cup (\boldsymbol{I} \times \boldsymbol{I})$$

на напівгрупі $(\boldsymbol{B}_\omega \times \mathscr{F}, \cdot)$.

Лема 2. *Ненульовий елемент (i,j,F) напівгрупи $\boldsymbol{B}_\omega^{\mathscr{F}}$ є ідемпотентом тоді і лише тоді, коли $i = j$.*

Доведення. $(\Longleftarrow)$ Якщо $i = j$, то маємо, що

$$(i,i,F) \cdot (i,i,F) = (i,i,F \cap F) = (i,i,F),$$

а отже, $(i,i,F) \in E(\boldsymbol{B}_\omega^{\mathscr{F}})$.

$(\Longrightarrow)$ Припустимо, що $(i,j,F) \in E(\boldsymbol{B}_\omega^{\mathscr{F}})$ та $i \geqslant j$. Тоді

$$(i,j,F) \cdot (i,j,F) = (i - j + i, j, (j - i + F) \cap F) = (i,j,F),$$

а отже, $i{-}j{+}i = i$, звідки випливає, що $i = j$. У випадку $i \leqslant j$ аналогічно отримуємо, що $i = j$. $\square$

Лема 3. *Ідемпотенти напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ комутують.*

Доведення. Очевидно, якщо напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ містить нуль $\mathbf{0}$, то елемент $\mathbf{0}$ комутує з кожним елементом напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$.

Зафіксуємо два довільні ненульові ідемпотенти напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$, які за лемами 1 і 2 мають зображення (i,i,F_i) і (j,j,F_j), де $i,j \in \omega$ і $F_1, F_2 \in \mathscr{F}$ — непорожні підмножини в ω. Тоді

$$(i,i,F_i)\cdot(j,j,F_j) = \begin{cases} (i-i+j, j, (i-j+F_i)\cap F_j), & \text{якщо } i \leqslant j; \\ (i, i-j+j, F_i \cap (j-i+F_j)), & \text{якщо } i \geqslant j \end{cases} = \\ = \begin{cases} (j,j,(i-j+F_i)\cap F_j), & \text{якщо } i \leqslant j; \\ (i,i,F_i\cap(j-i+F_j)), & \text{якщо } i \geqslant j \end{cases}$$

і

$$(j,j,F_i)\cdot(i,i,F_j) = \begin{cases} (j, j-i+i, F_j \cap (i-j+F_i)), & \text{якщо } i \leqslant j; \\ (i-i+j, j, (j-i+F_j)\cap F_i), & \text{якщо } i \geqslant j \end{cases} = \\ = \begin{cases} (j,j,(i-j+F_i)\cap F_j), & \text{якщо } i \leqslant j; \\ (i,i,F_i\cap(j-i+F_j)), & \text{якщо } i \geqslant j, \end{cases}$$

звідки

$$(i,i,F_i)\cdot(j,j,F_j) = (j,j,F_i)\cdot(i,i,F_j),$$

а отже, справджується твердження леми. □

Лема 4. *Елементи (i,j,F) і (j,i,F) є інверсними в напівгрупі $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$.*

Доведення. Справді, маємо

$$(i,j,F)\cdot(j,i,F)\cdot(i,j,F) = (i,i,F)\cdot(i,j,F) = (i,j,F)$$

і

$$(j,i,F)\cdot(i,j,F)\cdot(j,i,F) = (j,j,F)\cdot(j,i,F) = (j,i,F),$$

звідки й випливає твердження леми. □

За теоремою Вагнера–Престона (див. [5, теорема 1.17]) регулярна напівгрупа є інверсною тоді і лише тоді, коли ідемпотенти в ній комутують, а отже, з лем 3 і 4 випливає теорема 1.

Теорема 1. *Якщо $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$, то $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ — інверсна напівгрупа.*

Лема 5 описує природний частковий порядок на множині ідемпотентів напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$.

Лема 5. *$(i,i,F_i) \preccurlyeq (j,j,F_j)$ в $E(\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}})$ тоді і тільки тоді, коли*

$$i \geqslant j \qquad \text{і} \qquad F_i \subseteq j-i+F_j.$$

Доведення. Припустимо, що $(i,i,F_i) \preccurlyeq (j,j,F_j)$ в $E(\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}})$. Тоді

$$(i,i,F_i)\cdot(j,j,F_j) = (i,i,F_i),$$

і оскільки

$$(i,i,F_i)\cdot(j,j,F_j)=\begin{cases}(i-i+j,j,(i-j+F_i)\cap F_j), & \text{якщо } i\leqslant j;\\ (i,i-j+j,F_i\cap(j-i+F_j)), & \text{якщо } i\geqslant j\end{cases}=$$
$$=\begin{cases}(j,j,(i-j+F_i)\cap F_j), & \text{якщо } i\leqslant j;\\ (i,i,F_i\cap(j-i+F_j)), & \text{якщо } i\geqslant j,\end{cases}$$

то з леми 3 випливає, що $i\geqslant j$ і $F_i\subseteq j-i+F_j$.

Навпаки, припустимо, що $i\geqslant j$ і $F_i\subseteq j-i+F_j$. Тоді

$$\begin{aligned}(i,i,F_i)\cdot(j,j,F_j)&=(i,i-j+j,F_i\cap(j-i+F_j))=\\&=(i,i,F_i\cap(j-i+F_j))=\\&=(i,i,F_i),\end{aligned}$$

а отже, $(i,i,F_i)\preccurlyeq(j,j,F_j)$ в $E(\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}})$. □

Твердження 2 описує природний частковий порядок на напівгрупі $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$.

Твердження 2. *Нехай (i_1,j_1,F_1) і (i_2,j_2,F_2) — ненульові елементи напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$. Тоді $(i_1,j_1,F_1)\preccurlyeq(i_2,j_2,F_2)$ тоді і лише тоді, коли $F_1\subseteq -k+F_2$ й $i_1-i_2=j_1-j_2=k$ для деякого $k\in\omega$.*

Доведення. ($\Longleftarrow$) Якщо $F_1\subseteq -k+F_2$, $i_1-i_2=k$ і $j_1-j_2=k$ для деякого $k\in\omega$, то

$$\begin{aligned}(i_1,j_1,F_1)\cdot(i_1,j_1,F_1)^{-1}\cdot(i_2,j_2,F_2)&=(i_1,j_1,F_1)\cdot(j_1,i_1,F_1)\cdot(i_2,j_2,F_2)=\\&=(i_1,i_1,F_1)\cdot(i_2,j_2,F_2)=\\&=(i_1,i_1-i_2+j_2,F_1\cap(i_2-i_1+F_2))=\\&=(i_1,j_1-j_2+j_2,F_1\cap(-k+F_2))=\\&=(i_1,j_1,F_1\cap(-k+F_2))=\\&=(i_1,j_1,F_1),\end{aligned}$$

і за лемою 1.4.6 [12] отримуємо, що $(i_1,j_1,F_1)\preccurlyeq(i_2,j_2,F_2)$.

($\Longrightarrow$) Припустимо, що $(i_1,j_1,F_1)\preccurlyeq(i_2,j_2,F_2)$. Тоді за лемою 1.4.6 [12],

$$\begin{aligned}(i_1,j_1,F_1)&=(i_1,j_1,F_1)\cdot(i_1,j_1,F_1)^{-1}\cdot(i_2,j_2,F_2)=\\&=(i_1,j_1,F_1)\cdot(j_1,i_1,F_1)\cdot(i_2,j_2,F_2)=\\&=(i_1,i_1,F_1)\cdot(i_2,j_2,F_2)=\\&=\begin{cases}(i_1-i_1+i_2,j_2,(i_1-i_2+F_1)\cap F_2), & \text{якщо } i_1\leqslant i_2;\\ (i_1,i_1-i_2+j_2,F_1\cap(i_2-i_1+F_2)), & \text{якщо } i_1\geqslant i_2\end{cases}=\\&=\begin{cases}(i_2,j_2,(i_1-i_2+F_1)\cap F_2), & \text{якщо } i_1\leqslant i_2; \quad (1_3)\\ (i_1,i_1-i_2+j_2,F_1\cap(i_2-i_1+F_2)), & \text{якщо } i_1\geqslant i_2 \quad (2_3)\end{cases}\end{aligned}$$

і

$$\begin{aligned}(i_1,j_1,F_1) &= (i_2,j_2,F_2)\cdot(i_1,j_1,F_1)^{-1}\cdot(i_1,j_1,F_1) =\\ &= (i_2,j_2,F_2)\cdot(j_1,i_1,F_1)\cdot(i_1,j_1,F_1) =\\ &= (i_2,j_2,F_2)\cdot(j_1,j_1,F_1) =\\ &= \begin{cases}(i_2,j_2-j_1+j_1,F_2\cap(j_1-j_2+F_1)), & \text{якщо } j_1\leqslant j_2;\\ (i_2-j_2+j_1,j_1,(j_2-j_1+F_2)\cap F_1), & \text{якщо } j_1\geqslant j_2\end{cases} =\\ &= \begin{cases}(i_2,j_2,F_2\cap(j_1-j_2+F_1)), & \text{якщо } j_1\leqslant j_2; \qquad (1_4)\\ (i_2-j_2+j_1,j_1,(j_2-j_1+F_2)\cap F_1), & \text{якщо } j_1\geqslant j_2 \qquad (2_4)\end{cases}\end{aligned}$$

У випадках (1_3) і (1_4) маємо, що $i_1=i_2$, $j_1=j_2$, а отже, $i_1-i_2=j_1-j_2=0$ і $F_1\subseteq -0+F_2$. У випадках (2_3) і (2_4) одержуємо, що $i_1=i_2-j_2+j_1$, і врахувавши, що $i_1\geqslant i_2$, $j_1\geqslant j_2$ і $(j_2-j_1+F_2)\cap F_1=F_1$, та прийнявши $k=i_1-i_2=j_1-j_2$, отримуємо, що $F_1\subseteq -k+F_2$ для деякого $k\in\omega$. □

Теорема 2 описує відношення Ґріна на напівгрупі $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$.

Теорема 2. *Нехай $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$. Тоді:*

(i) *$(i_1,j_1,F_1)\mathscr{R}(i_2,j_2,F_2)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ тоді і лише тоді, коли $i_1=i_2$ і $F_1=F_2$;*
(ii) *$(i_1,j_1,F_1)\mathscr{L}(i_2,j_2,F_2)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ тоді і лише тоді, коли $j_1=j_2$ і $F_1=F_2$;*
(iii) *$(i_1,j_1,F_1)\mathscr{H}(i_2,j_2,F_2)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ тоді і лише тоді, коли $i_1=i_2$, $j_1=j_2$ і $F_1=F_2$, а отже, всі $\mathscr{H}$-класи напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ є одноелементними;*
(iv) *$(i_1,j_1,F_1)\mathscr{D}(i_2,j_2,F_2)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ тоді і лише тоді, коли $F_1=F_2$;*
(v) *$(i_1,j_1,F_1)\mathscr{J}(i_2,j_2,F_2)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ тоді і лише тоді, коли існують $k_1,k_2\in\omega$ такі, що $F_1\subseteq -k_1+F_2$ і $F_2\subseteq -k_2+F_1$.*

Доведення. **(i)** Нехай (i_1,j_1,F_1) і (i_2,j_2,F_2) — $\mathscr{R}$-еквівалентні елементи напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ такі, що $(i_1,j_1,F_1)\mathscr{R}(i_2,j_2,F_2)$. Позаяк за теоремою 1, $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ — інверсна напівгрупа та $(i_1,j_1,F_1)\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}=(i_2,j_2,F_2)\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$, то з теореми 1.17 [5] випливає, що

$$(i_1,j_1,F_1)\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}=(i_1,j_1,F_1)(i_1,j_1,F_1)^{-1}\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}=(i_1,i_1,F_1)\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$$

і

$$(i_2,j_2,F_2)\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}=(i_2,j_2,F_2)(i_2,j_2,F_2)^{-1}\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}=(i_2,i_2,F_2)\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}},$$

а отже, $(i_1,i_1,F_1)=(i_2,i_2,F_2)$. Отож виконуються рівності $i_1=i_2$ і $F_1=F_2$.

Навпаки, нехай (i_1,j_1,F_1) і (i_2,j_2,F_2) — елементи напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ такі, що $i_1=i_2$ і $F_1=F_2$. Тоді $(i_1,i_1,F_1)=(i_2,i_2,F_2)$. Позаяк $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ — інверсна напівгрупа, то з теореми 1.17 [5] випливає, що

$$\begin{aligned}(i_1,j_1,F_1)\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}} &= (i_1,j_1,F_1)(i_1,j_1,F_1)^{-1}\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}} =\\ &= (i_1,i_1,F_1)\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}} =\\ &= (i_2,j_2,F_2)(i_2,j_2,F_2)^{-1}\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}} =\\ &= (i_2,i_2,F_2)\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}},\end{aligned}$$

а отже, $(i_1,j_1,F_1)\mathscr{R}(i_2,j_2,F_2)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$.

Доведення твердження **(ii)** аналогічне до доведення твердження **(i)**.

Твердження $\boldsymbol{(iii)}$ випливає з $\boldsymbol{(i)}$ та $\boldsymbol{(ii)}$.

$\boldsymbol{(iv)}$ Нехай (i_1, j_1, F_1) і (i_2, j_2, F_2) — елементи напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ такі, що $(i_1, j_1, F_1)\mathscr{D}(i_2, j_2, F_2)$. Позаяк $\mathscr{R}, \mathscr{L} \subseteq \mathscr{D}$ та

$$(i_1, i_1, F_1)\mathscr{R}(i_1, j_1, F_1) \qquad \text{i} \qquad (i_2, j_2, F_2)\mathscr{L}(j_2, j_2, F_2)$$

за твердженнями $\boldsymbol{(i)}$ і $\boldsymbol{(ii)}$, то $(i_1, i_1, F_1)\mathscr{D}(j_2, j_2, F_2)$. За лемою Манна (див. [13, лема 1.1] або [12, твердження 3.2.5]) існує елемент $(i, j, F) \in \boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ такий, що

$$(i, j, F) \cdot (i, j, F)^{-1} = (i_1, i_1, F_1) \qquad \text{i} \qquad (i, j, F)^{-1} \cdot (i, j, F) = (j_2, j_2, F_2).$$

Але за лемою 4 маємо, що

$$(i, j, F) \cdot (i, j, F)^{-1} = (i, j, F) \cdot (j, i, F) = (i, i, F)$$

і

$$(i, j, F)^{-1} \cdot (i, j, F) = (j, i, F) \cdot (i, j, F) = (j, j, F),$$

а отже, $F = F_1 = F_2$.

Нехай i_1, i_2, j_1, j_2 — довільні невід'ємні цілі числа та $F \in \mathscr{F}$. За твердженнями $\boldsymbol{(i)}$ і $\boldsymbol{(ii)}$ отримуємо, що $(i_1, i_1, F)\mathscr{R}(i_1, j_1, F)$ і $(i_2, j_2, F)\mathscr{L}(j_2, j_2, F)$, а з леми 2 випливає, що $(i_1, i_1, F), (i_2, j_2, F) \in E(\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}})$. Позаяк

$$(i_1, j_2, F) \cdot (i_1, j_2, F)^{-1} = (i_1, j_2, F) \cdot (j_2, i_1, F) = (i_1, i_1, F)$$

і

$$(i_1, j_2, F)^{-1} \cdot (i_1, j_2, F) = (j_2, i_1, F) \cdot (i_1, j_2, F) = (j_2, j_2, F),$$

то за лемою Манна (див. [13, лема 1.1] або [12, твердження 3.2.5]) отримуємо, що $(i_1, i_1, F)\mathscr{D}(j_2, j_2, F)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$, і позаяк $\mathscr{R} \circ \mathscr{D} \circ \mathscr{L} \subseteq \mathscr{D}$, то $(i_1, j_1, F)\mathscr{D}(i_2, j_2, F)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$.

$\boldsymbol{(v)}$ Зауважимо, оскільки $\mathscr{D} \subseteq \mathscr{J}$ і за твердженням $\boldsymbol{(iv)}$ маємо, що $(0, 0, F)\mathscr{D}(i, j, F)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ для довільних $i, j \in \omega$ і $F \in \mathscr{F}$, то достатньо знайти необхідну та достатню умову, коли елементи $(0, 0, F_1)$ і $(0, 0, F_2)$ є $\mathscr{J}$-еквівалентні в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$.

За твердженням 3.2.8 [12] елементи a і b інверсної напівгрупи S є $\mathscr{J}$-еквівалентні тоді і лише тоді, коли $a\mathscr{D}b' \preccurlyeq b$ і $b\mathscr{D}a' \preccurlyeq a$ для деяких $a', b' \in S$. Тоді за твердженням 2 ідемпотенти $(0, 0, F_1)$ і $(0, 0, F_2)$ є $\mathscr{J}$-еквівалентні в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ тоді і лише тоді, коли існують $k_1, k_2 \in \omega$ такі, що $F_1 \subseteq -k_1 + F_2$ і $F_2 \subseteq -k_2 + F_1$. Тоді з вище сказаного випливає, що $(i_1, j_1, F_1)\mathscr{J}(i_2, j_2, F_2)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ тоді і лише тоді, коли існують $k_1, k_2 \in \omega$ такі, що $F_1 \subseteq -k_1 + F_2$ і $F_2 \subseteq -k_2 + F_1$. $\square$

Нагадаємо [12, 3], шо інверсна напівгрупа S називається *комбінаторною*, якщо відношення Ґріна $\mathscr{H}$ на S є відношенням рівності.

З твердження $\boldsymbol{(iii)}$ теореми 2 випливає наслідок 1.

Наслідок 1. *Якщо $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$, то $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ — комбінаторна інверсна напівгрупа.*

Також з твердження $\boldsymbol{(v)}$ теореми 2 випливає наслідок 2.

Наслідок 2. *Нехай $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$ і $\varnothing \notin \mathscr{F}$. Тоді напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ є простою тоді і лише тоді, коли для довільних $F_1, F_2 \in \mathscr{F}$ існують $k_1, k_2 \in \omega$ такі, що*

$$F_1 \subseteq -k_1 + F_2 \qquad і \qquad F_2 \subseteq -k_2 + F_1.$$

Нагадаємо [5], що напівгрупа S з нулем 0 називається 0-*простою*, якщо $S \cdot S \neq \{0\}$ і $\{0\}$ — єдиний власний двобічний ідеал в S. Добре відомо (див. [5, лема 2.28]), що напівгрупа S з нулем 0 є 0-простою тоді і лише тоді, коли S має лише два $\mathscr{J}$-класи: $S \setminus \{0\}$ і $\{0\}$. З твердження $(\boldsymbol{v})$ теореми 2 випливає наслідок 3.

Наслідок 3. *Нехай $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$ і $\varnothing \in \mathscr{F}$. Тоді напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ є 0-простою тоді і лише тоді, коли для довільних непорожніх множин $F_1, F_2 \in \mathscr{F}$ існують $k_1, k_2 \in \omega$ такі, що*

$$F_1 \subseteq -k_1 + F_2 \qquad і \qquad F_2 \subseteq -k_2 + F_1.$$

Нагадаємо [16] (див. також [12]), що інверсна напівгрупа S називається E-*унітарною*, якщо для $e \in E(S)$ і $s \in S$ з $e \preccurlyeq s$ випливає, що $s \in E(S)$. Тоді з твердження 2 випливає теорема 3.

Теорема 3. *Якщо $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$ і $\varnothing \notin \mathscr{F}$, то $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ — E-унітарна інверсна напівгрупа.*

Індуктивні підмножини в ω описує лема 6.

Лема 6. *Непорожня множина $F \subseteq \omega$ є індуктивною в ω тоді і лише тоді, коли*

$$(-1 + F) \cap F = F.$$

Доведення. $(\Longrightarrow)$ Припустимо, що F — непорожня індуктивна множина в ω і нехай $x \in F$. Тоді $y = x + 1 \in F$, а отже, $x = y - 1 \in (-1 + F) \cap F$. Звідки випливає, що $F \subseteq (-1 + F) \cap F$.

$(\Longleftarrow)$ Нехай $(-1 + F) \cap F = F$ для деякої непорожньої множини $F \subseteq \omega$. Зафіксуємо довільний елемент $x \in F$. Тоді існує елемент $y \in F$ такий, що $y - 1 = x \in F$, а отже, $x + 1 = y \in F$. □

Теорема 4. *Нехай $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$. Напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ містить одиницю тоді і лише тоді, коли сім'я $\mathscr{F}$ містить індуктивну множину F_0 в ω таку, що $F_0 = \bigcup \mathscr{F}$. За виконання цих умов елемент $(0, 0, F_0)$ є одиницею напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$.*

Доведення. $(\Longrightarrow)$ Припустимо, що напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ містить одиницю. Оскільки одиниця кожної напівгрупи є ідемпотентом, то за лемою 2 одиниця в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ має вигляд (i, i, F_0) для деяких $i \in \omega$ і $F_0 \in \mathscr{F}$. Якщо $\mathscr{F} = \{\varnothing\}$, то твердження теореми очевидне, а тому надалі вважатимемо, що $F_0 \neq \varnothing$. Якщо $i \neq 0$, то

$$(0, 0, F_0) \cdot (i, i, F_0) = (i, i, (-i + F_0) \cap F_0) \neq (0, 0, F_0),$$

звідки випливає, що елемент $(0, 0, F_0)$ є одиницею напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$. З рівності

$$(0, 0, F_0) \cdot (1, 1, F_0) = (1, 1, (-1 + F_0) \cap F_0) = (1, 1, F_0)$$

випливає, що F_0 — індуктивна множина в ω. Позаяк

$$(0,0,F_0)\cdot(0,0,F) = (0,0,F_0\cap F) = (0,0,F)$$

для довільної множини $F\in\mathscr{F}$, то $F_0 \supseteq \bigcup\mathscr{F}$, а з того, що $F_0\in\mathscr{F}$ отримуємо рівність $F_0 = \bigcup\mathscr{F}$.

($\Longleftarrow$) Доведемо, що елемент $(0,0,F_0)$ є у випадку, коли сім'я $\mathscr{F}$ містить індуктивну множину F_0 в ω таку, що $F_0 = \bigcup\mathscr{F}$, є одиницею напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$. Нехай (i,j,F) — довільний елемент напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$. Оскільки F_0 — індуктивна підмножина в ω, то $F_0 \subseteq ((-i+F_0)\cap\omega)$, і з рівності $F_0 = \bigcup\mathscr{F}$ випливає, що $(-i+F_0)\cap F = F$ для довільних $i\in\omega$ і $F\in\mathscr{F}$, а отже, отримуємо, що

$$(0,0,F_0)\cdot(i,j,F) = (i,j,(-i+F_0)\cap F) = (i,j,F)$$

і

$$(i,j,F)\cdot(0,0,F_0) = (i,j,(-i+F_0)\cap F) = (i,j,F).$$

Теорему доведено. □

Твердження 3. *Напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ ізоморфна біциклічному моноїду $\mathscr{C}(p,q)$ тоді і тільки тоді, коли $\mathscr{F}=\{F\}$ і F — непорожня індуктивна підмножина в ω.*

Доведення. ($\Longleftarrow$) Нехай F — індуктивна підмножина в ω і $\mathscr{F}=\{F\}$. Для довільних $i,j,k,l\in\omega$ маємо, що

$$(i,j,F)\cdot(k,l,F) = \begin{cases} (i-j+k,l,(j-k+F)\cap F), & \text{якщо } j\leqslant k;\\ (i,j-k+l,F\cap(k-j+F)), & \text{якщо } j\geqslant k \end{cases} = \\ = \begin{cases} (i-j+k,l,F), & \text{якщо } j\leqslant k;\\ (i,j-k+l,F), & \text{якщо } j\geqslant k,\end{cases}$$

а тоді з означення напівгрупової операції на біциклічному моноїді $\mathscr{C}(p,q)$ випливає, що відображення $\mathfrak{f}\colon \boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}} \to \mathscr{C}(p,q)$, означене за формулою $\mathfrak{f}(i,j,F)=q^ip^j$ є ізоморфізмом.

($\Longrightarrow$) Припустимо, що напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ ізоморфна біциклічному моноїду $\mathscr{C}(p,q)$. Оскільки біциклічний моноїд не містить нуля, то $\varnothing\notin\mathscr{F}$. Також з теореми 4 випливає, що сім'я $\mathscr{F}$ містить індуктивну множину F_0 в ω таку, що $F_0=\bigcup\mathscr{F}$. Розглянемо довільну множину $F\in\mathscr{F}$. Оскільки біциклічний моноїд є біпростою інверсною напівгрупою та напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ ізоморфна біциклічному моноїду $\mathscr{C}(p,q)$, то $F=F_0$ за теоремою 2, а отже, $\mathscr{F}=\{F_0\}$. □

З твердження 3 випливає наслідок 4.

Наслідок 4. *Нехай $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$. Якщо сім'я $\mathscr{F}$ містить непорожню індуктивну підмножину в ω, то напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ містить ізоморфну копію біциклічного моноїда.*

Теорема 5. *Нехай $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$. Тоді такі умови еквівалентні:*

- ***(i)*** *$\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ — біпроста напівгрупа;*
- ***(ii)*** *$\mathscr{F}$ — одноелементна сім'я;*
- ***(iii)*** *напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ або тривіальна, або ізоморфна біциклічному моноїду.*

Доведення. Еквівалентність умов $(\boldsymbol{i})$ і $(\boldsymbol{ii})$ випливає з теореми $2(\boldsymbol{iv})$.

Імплікація $(\boldsymbol{iii}) \Longrightarrow (\boldsymbol{ii})$ випливає з твердження 3.

Доведемо імплікацію $(\boldsymbol{ii}) \Longrightarrow (\boldsymbol{iii})$. Якщо $\mathscr{F} = \{\varnothing\}$, то з означення напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ випливає, що $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ — тривіальна (одноелементна) напівгрупа. Тому припустимо, що $\mathscr{F} = \{F\}$ для деякої непорожньої множини F. Позаяк сім'я $\mathscr{F}$ — ω-замкнена, то $(-1+F) \cap F = F$, а отже, за лемою 6, F — індуктивна підмножина в ω. Далі скористаємося твердженням 3. $\square$

Якщо λ — ненульовий кардинал, то множина $\mathscr{B}_{\lambda} = (\lambda \times \lambda) \sqcup \{0\}$ з напівгруповою операцією

$$(a,b)\cdot(c,d) = \begin{cases} (a,d), & \text{якщо } b=c; \\ 0, & \text{якщо } b \neq c, \end{cases} \qquad \text{і} \qquad (a,b)\cdot 0 = 0\cdot(a,b) = 0\cdot 0 = 0,$$

де $a,b,c,d \in \lambda$, називається *напівгрупою $\lambda\times\lambda$-матричних одиниць* [12, 14].

Твердження 4. *Нехай $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$. Напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ ізоморфна напівгрупі $\omega\times\omega$-матричних одиниць $\mathscr{B}_{\omega}$ тоді і тільки тоді, коли $\mathscr{F} = \{F, \varnothing\}$, де F — одноточкова підмножина в ω.*

Доведення. $(\Longleftarrow)$ Припустимо, що $\mathscr{F} = \{F, \varnothing\}$ і F — одноточкова підмножина в ω. Для довільних $i,j,k,l \in \omega$ отримаємо

$$(i,j,F)\cdot(k,l,F) = \begin{cases} (i-j+k, l, (j-k+F)\cap F), & \text{якщо } j<k; \\ (i,l,F\cap F), & \text{якщо } j=k \\ (i, j-k+l, F\cap(k-j+F)), & \text{якщо } j>k \end{cases} =$$
$$= \begin{cases} (i,l,F), & \text{якщо } j=k \\ 0, & \text{якщо } j\neq k, \end{cases}$$

і очевидно, що

$$(i,j,F)\cdot 0 = 0\cdot(i,j,F) = 0\cdot 0 = 0,$$

звідки випливає, що відображення $\mathfrak{f}\colon \boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}} \to \mathscr{B}_{\omega}$, означене за формулою $\mathfrak{f}(i,j,F) = (i,j)$ є ізоморфізмом.

$(\Longrightarrow)$ Припустимо, що напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ ізоморфна напівгрупі $\omega\times\omega$-матричних одиниць $\mathscr{B}_{\omega}$. Зафіксуємо довільний ненульовий елемент (i,j,F) напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$. Якщо (i,j,F) не є ідемпотентом, то за лемою 2 маємо, що $i \neq j$, а тоді

$$0 = (i,j,F)\cdot(i,j,F) = \begin{cases} (i-j+i, k, (j-i+F)\cap F), & \text{якщо } j<k; \\ (i, j-i+j, F\cap(i-j+F)), & \text{якщо } j>k. \end{cases}$$

Отже, для довільних різних $i,j \in \omega$ одержимо, що

$$(j-i+F)\cap F = \varnothing = F\cap(i-j+F),$$

а це означає, що для довільного натурального числа k маємо, що $-k+F\cap F = \varnothing$. Звідси випливає, що множина F одноелементна.

Припустимо, що сім'я $\mathscr{F}$ містить дві одноелементні множини $F_k = \{k\}$ і $F_l = \{l\}$, для деяких різних $k,l \in \omega$. Не зменшуючи загальності, можемо вважати, що $k<l$. За лемою 2 для довільного $i \in \omega$ елементи $(i+k, i+k, F_k)$ і $(i+l, i+l, F_l)$ є ідемпотентами напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$, причому $(i+k, i+k, F_k) \neq (i+l, i+l, F_l)$, оскільки

$k \neq l$. Позаяк напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ і $\mathfrak{B}_{\omega}$ ізоморфні, то всі ненульові ідемпотенти в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ примітивні, а отже, отримуємо, що

$$\begin{aligned} 0 &= (i+k, i+k, F_k) \cdot (i+l, i+l, F_l) = \\ &= (i+l, i+l, (k-l+F_l) \cap F_k) = \\ &= (i+l, i+l, F_k) \neq 0, \end{aligned}$$

суперечність. З отриманої суперечності випливає, що сім'я $\mathscr{F}$ містить лише одну одноелементну множину. □

Для довільного натурального числа n позначимо $n\omega = \{n \cdot i : i \in \omega\}$.

Лема 7. *Нескінченна підмножина $F \subseteq \omega$ задовольняє умову*

(∗) $(-k+F) \cap F = F$ *або* $(-k+F) \cap F = \varnothing$ *для довільного натурального числа* k

тоді і лише тоді, коли $F = i_0 + n\omega$ для деяких натурального числа n та $i_0 \in \omega$.

Доведення. Імплікація ($\Longleftarrow$) очевидна.

($\Longrightarrow$) Припустимо, що нескінченна підмножина $F \subseteq \omega$ задовольняє умову (∗). Очевидно, оскільки F — нескінченна множина, то існує найменше натуральне число n_0 таке, що $(-n_0+F) \cap F \neq \varnothing$, а отже, $(-n_0+F) \cap F = F$. Якщо $n_0 = 1$, то F — індуктивна підмножина в ω за лемою 6, а отже, $F = i_0 + \omega$, де $i_0 = \min F$.

Далі вважатимемо, що $n_0 > 1$. Якщо $j_0 = \min F$, то $j_0 + n_0 \in F$, а отже $j_0 + n_0\omega \subseteq F$. Припустимо, що існує число $m \in \omega \setminus (j_0 + n_0\omega)$ таке, що $m \in F$, і нехай $j_0 + kn_0 < m < j_0 + (k+1)n_0$ для деякого натурального числа k. Тоді

$$m - (j_0 + n_0), \ldots, m - (j_0 + kn_0) \in F.$$

Однак $m - (j_0 + kn_0) < n_0$, а отже існує таке натуральне число $m - (j_0 + kn_0)$, що

$$-(m - (j_0 + kn_0)) + F \subseteq F,$$

що суперечить вибору числа n_0. З отриманої суперечності випливає імплікація ($\Longrightarrow$). □

Нагадаємо [12], шо інверсна напівгрупа S з нулем 0 називається 0-*біпростою*, якщо S має лише два $\mathscr{D}$-класи: $S \setminus \{0\}$ і $\{0\}$.

Приклад 1. Зафіксуємо довільні $i_0 \in \omega$ та натуральне число j_0. Приймемо $\boldsymbol{B}_{\omega}^{(i_0,j_0)} = \boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$, де $\mathscr{F} = \{\varnothing, i_0 + j_0\omega\}$. Тоді, очевидно, що $\mathscr{F}$ — ω -замкнена сім'я в $\mathscr{P}(\omega)$, а також за теоремою 1 інверсна напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{(i_0,j_0)}$ є 0-біпростою. Більше того, для довільного $i_0 \in \omega$ за твердженням 3 напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{(i_0,1)}$ ізоморфна біциклічному моноїду з приєднаним нулем.

Безпосередньо звичайною перевіркою доводиться, що для довільних $i_1, i_2 \in \omega$ та довільного натурального числа j_0 відображення $\mathfrak{h} \colon \boldsymbol{B}_{\omega}^{(i_1,j_0)} \to \boldsymbol{B}_{\omega}^{(i_2,j_0)}$, означене

$$\mathfrak{h}(n, m, i_1 + j_0\omega) = (n, m, i_2 + j_0\omega) \qquad \text{і} \qquad \mathfrak{h}(0) = 0$$

є ізоморфізмом. Отже, виконується твердження 5.

Твердження 5. *Для довільних $i_1, i_2 \in \omega$ та довільного натурального числа j_0 напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{(i_1,j_0)}$ і $\boldsymbol{B}_{\omega}^{(i_2,j_0)}$ ізоморфні.*

Теорема 6 описує структуру 0-біпростих інверсних напівгруп $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ з точністю до ізоморфізму напівгруп.

Теорема 6. *Нехай $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$, $\varnothing \in \mathscr{F}$ і $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ — 0-біпроста напівгрупа. Тоді виконується лише одна з умов:*

(1) *напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ ізоморфна напівгрупі $\omega{\times}\omega$-матричних одиниць $\mathscr{B}_{\omega}$;*
(2) *напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ ізоморфна біциклічному моноїду з приєднаним нулем;*
(3) *напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ ізоморфна напівгрупі $\boldsymbol{B}_{\omega}^{(0,j_0)}$ для деякого натурального числа $j_0 \geqslant 2$.*

Доведення. За теоремою $2(\boldsymbol{iv})$ сім'я $\mathscr{F}$ містить непорожню множину F і порожню множину $\varnothing$. Припустимо, що множина F скінченна. Тоді, аналогічно, як і в твердженні 4 доводиться, що F одноелементна множина, а отже, за твердженням 4 напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ ізоморфна напівгрупі $\omega{\times}\omega$-матричних одиниць $\mathscr{B}_{\omega}$.

Якщо ж F — нескінченна множина, то з теореми $2(\boldsymbol{iv})$ випливає, що виконується одна з умов

$$a)\ (-1+F)\cap F = F \qquad \text{або} \qquad b)\ (-1+F)\cap F = \varnothing.$$

У випадку $a)$ за твердженням 3 множина $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}} \setminus \{0\}$ є піднапівгрупою в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$, яка ізоморфна біциклічному моноїду, а отже, виконується твердження (2).

Якщо ж виконується умова $b)$, то за лемою 7 матимемо, що $F = j_0 + i_0\omega$ для деяких натурального числа i_0 та $j_0 \in \omega$. Застосувавши твердження 5, отримуємо, що виконується твердження (3). $\square$

Нагадаємо [12, 14], що *найменша* (*мінімальна*) *групова конгруенція* $\boldsymbol{\sigma}$ на інверсній напівгрупі S визначається так:

$$s\boldsymbol{\sigma}t \qquad \Longleftrightarrow \qquad es = et \quad \text{для деякого} \quad e \in E(S).$$

Очевидно, якщо $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$ і $\varnothing \in \mathscr{F}$, то напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ містить нуль, а отже, фактор-напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}/\boldsymbol{\sigma}$ ізоморфна тривіальній напівгрупі.

Твердження 6. *Нехай $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$ і $\varnothing \notin \mathscr{F}$. Тоді $(i_1,j_1,F_1)\boldsymbol{\sigma}(i_2,j_2,F_2)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ тоді і тільки тоді, коли $i_1 - j_1 = i_2 - j_2$, а отже, фактор-напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}/\boldsymbol{\sigma}$ ізоморфна адитивній групі цілих чисел $\mathbb{Z}(+)$.*

Доведення. Нехай (i_1,j_1,F_1) і (i_2,j_2,F_2) — довільні елементи напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$. З означення найменшої групової конгруенції $\boldsymbol{\sigma}$ випливає, що $(i_1,j_1,F_1)\boldsymbol{\sigma}(i_2,j_2,F_2)$ тоді і тільки тоді, коли існує елемент $(i,j,F) \in \boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ такий, що $(i,j,F) \preccurlyeq (i_1,j_1,F_1)$ і $(i,j,F) \preccurlyeq (i_2,j_2,F_2)$. Тоді за твердженням 2 отримаємо, що

$$F \subseteq -k_1 + F_1 \qquad \text{і} \qquad i - i_1 = j - j_1 = k_1$$

та

$$F \subseteq -k_2 + F_2 \qquad \text{і} \qquad i - i_2 = j - j_2 = k_2$$

для деяких $k_1, k_2 \in \omega$. Отож з $(i_1,j_1,F_1)\boldsymbol{\sigma}(i_2,j_2,F_2)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ випливає, що

$$i_1 - j_1 = i_2 - j_2 = i - j.$$

Припустимо, що для елементів (i_1, j_1, F_1) і (i_2, j_2, F_2) напівгрупи $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ справджується рівність $i_1 - j_1 = i_2 - j_2$. Не зменшуючи загальності можемо вважати, що $i_1 > i_2$. Позаяк $\mathscr{F}$ — ω-замкнена підсім'я в $\mathscr{P}(\omega)$, то

$$F = F_1 \cap (i_2 - i_1 + F_2) \in \mathscr{F}.$$

Тоді $j_1 > j_2$ і за твердженням 2 отримаємо, що

$$(i_1, j_1, F) = (i_1, j_1, F \cap F_1) = (i_1, i_1, F) \cdot (i_1, j_1, F_1) \preccurlyeq (i_1, j_1, F_1)$$

і

$$\begin{aligned}(i_1, i_1, F) \cdot (i_2, j_2, F_2) &= (i_1, i_1 - i_2 + j_2, F \cap (i_2 - i_1 + F_2)) = \\ &= (i_1, j_1 - j_2 + j_2, F \cap (i_2 - i_1 + F_2)) = \\ &= (i_1, j_1, F \cap (i_2 - i_1 + F_2)) = \\ &= (i_1, j_1, F) \preccurlyeq \\ &\preccurlyeq (i_2, j_2, F_2),\end{aligned}$$

а отже, $(i_1, j_1, F_1)\boldsymbol{\sigma}(i_2, j_2, F_2)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$.

Означимо відображення $\mathfrak{h}_{\boldsymbol{\sigma}} \colon \boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}} \to Z(+)$ за формулою $\mathfrak{h}_{\boldsymbol{\sigma}}(i, j, F) = i - j$. З вище доведеного випливає, що $\mathfrak{h}_{\boldsymbol{\sigma}}(i_1, j_1, F_1) = \mathfrak{h}_{\boldsymbol{\sigma}}(i_2, j_2, F_2)$ тоді і лише тоді, коли $(i_1, j_1, F_1)\boldsymbol{\sigma}(i_2, j_2, F_2)$ в $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$, а отже, відображення $\mathfrak{h}_{\boldsymbol{\sigma}} \colon \boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}} \to Z(+)$ є гомоморфізмом і фактор-напівгрупа $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}/\boldsymbol{\sigma}$ ізоморфна адитивній групі цілих чисел $\mathbb{Z}(+)$. $\square$

Подяка

Автори висловлюють щиру подяку рецензентові за цінні поради.

Список використаної літератури

1. В. В. Вагнер, *Обощенные группы*, ДАН СССР **84** (1952), 1119–1122.
2. O. Andersen, *Ein Bericht uber die Struktur abstrakter Halbgruppen*, PhD Thesis. Hamburg, 1952.
3. C. J. Ash, *The* $\mathscr{J}$*-classes of an inverse semigroup*, J. Austral. Math. Soc. Ser. A **28** (1979), no. 4, 427–432. DOI: 10.1017/S144678870001257X
4. R. H. Bruck, *A survey of binary systems*, (Erg. Math. Grenzgebiete. Neue Folge. Heft 20) Springer, Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1958. DOI: 10.1007/978-3-662-43119-1
5. A. H. Clifford and G. B. Preston, *The algebraic theory of semigroups*, Vol. I, Amer. Math. Soc. Surveys **7**, Providence, R.I., 1961.
6. A. H. Clifford and G. B. Preston, *The algebraic theory of semigroups*, Vol. II, Amer. Math. Soc. Surveys **7**, Providence, R.I., 1967.
7. V. A. Fortunatov, *Congruences on simple extensions of semigroups*, Semigroup Forum **13** (1976), 283–295. DOI: 10.1007/BF02194949
8. G. L. Fotedar, *On a semigroup associated with an ordered group*, Math. Nachr. **60** (1974), 297–302. DOI: 10.1002/mana.19740600128
9. G. L. Fotedar, *On a class of bisimple inverse semigroups*, Riv. Mat. Univ. Parma (4) **4** (1978), 49–53.
10. J. A. Green, *On the structure of semigroups*, Ann. Math. Ser. 2 **54** (1951), no. 1, 163–172. DOI: 10.2307/1969317
11. O. Gutik, *On locally compact semitopological* 0*-bisimple inverse* ω*-semigroups,* Topol. Algebra Appl. **6** (2018), 77–101. DOI: 10.1515/taa-2018-0008

12. M. Lawson, *Inverse semigroups. The theory of partial symmetries*, Singapore, World Scientific, 1998.
13. W. D. Munn, *Uniform semilattices and bisimple inverse semigroups*, Quart. J. Math. **17** (1966), no. 1, 151–159. DOI: 10.1093/qmath/17.1.151
14. M. Petrich, *Inverse semigroups*, John Wiley & Sons, New York, 1984.
15. N. R. Reilly, *Bisimple ω-semigroups,* Proc. Glasgow Math. Assoc. **7** (1966), no. 3, 160–167. DOI: 10.1017/S2040618500035346
16. T. Saitô, *Proper ordered inverse semigroups*, Pacif. J. Math. **15** (1965), no. 2, 649–666. DOI: 10.2140/pjm.1965.15.649
17. R. J. Warne, *A class of bisimple inverse semigroups*, Pacif. J. Math. **18** (1966), no. 3, 563–577. DOI: 10.2140/pjm.1966.18.563
18. R. J. Warne, *Bisimple inverse semigroups mod groups*, Duke Math. J. **34** (1967), 787–812. DOI: 10.1215/S0012-7094-67-03481-3

Стаття: надійшла до редколегії 07.12.2020
доопрацьована 31.12.2020
прийнята до друку 17.11.2021

ON SOME GENERALIZATION OF THE BICYCLIC MONOID

Oleg GUTIK, Mykola MYKHALENYCH

Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mails: oleg.gutik@lnu.edu.ua, ovgutik@yahoo.com,
myhalenychmc@gmail.com

We introduce an algebraic extension $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ of the bicyclic monoid for an arbitrary ω-closed family $\mathscr{F}$ subsets of ω which generalizes the bicyclic monoid, the countable semigroup of matrix units and some other combinatorial inverse semigroups. It is proved that $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ is a combinatorial inverse semigroup and Green's relations, the natural partial order on $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$, and its set of idempotents are described. We provide criteria of simplicity, 0-simplicity, bisimplicity, 0-bisimplicity of the semigroup $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ and when $\boldsymbol{B}_{\omega}^{\mathscr{F}}$ has the identity, is isomorphic to the bicyclic semigroup or the countable semigroup of matrix units.

Key words: semigroup, bicyclic monoid, extension.